

Alfabetització financera i benestar financer

Abstract:

Aquest document explora la importància de l'educació financera en la societat actual, on la complexitat dels productes financers ha augmentat però no ho ha fet el nivell de cultura financera de la societat. Agafant com a punt de partida les darreres dades d'informes i d'enquestes com les del Banc d'Espanya, l'Eurobaròmetre i el programa PISA de l'OCDE, s'analitza el nivell d'alfabetització financera a Espanya i a Europa, posant de relleu com la falta de coneixements financers afecta especialment a joves, dones i persones amb baixos ingressos o nivell educatiu. En el document es defineix el benestar financer com la capacitat de gestionar despeses, afrontar imprevistos i assolir objectius econòmics, i es destaca la seva relació directa amb la salut mental, la productivitat i l'estrès financer. El document posa en relleu la necessitat d'una col·laboració estreta entre institucions públiques i privades per implementar programes formatius que redueixin l'estrès financer i millorin el benestar general dels ciutadans. Només amb una població informada es podrà aconseguir una societat més resilient i capaç de prendre decisions financeres que beneficien tant l'individu com l'economia en general.

Paraules clau:

Educació financera, benestar financer, alfabetització financera, estrès financer, polítiques públiques, inclusió financera, productivitat laboral, desigualtat econòmica, estabilitat financera.

1. Introducció

Tot i que ja fa anys que sembla haver-hi consens en la necessitat de fer arribar l'educació financera, entesa com a alfabetització, a tota la societat, les passes que s'han fet a nivell català, espanyol i europeu són encara insuficients si tenim en compte els resultats de les darreres enquestes i estudis realitzats.

Ens trobem en un món cada cop més complex en general i en les finances en particular. D'una banda, sembla que la tecnologia ens ha permès tenir els mercats financers més accessibles que mai, però aquesta accessibilitat, sense cultura financera, també comporta riscos donat que és més fàcil que mai prendre males decisions financeres.

Segons l'OCDE, **“l'educació financera és el procés mitjançant el qual els consumidors i inversors financers milloren la seva comprensió dels conceptes i productes financers, adquirint informació, habilitats i confiança per ser més conscients dels riscos i oportunitats financeres, prendre decisions informades, saber on acudir per obtenir ajuda, i adoptar altres accions efectives per millorar el seu benestar financer.”** (OCDE-INFE, 2012)¹. Aquesta definició posa èmfasi en el fet que l'educació financera no només implica adquirir coneixements, sinó també

¹ (OECD/INFE High-level Principles on National Strategies for Financial Education, endorsed by G20 Leaders in 2012)

desenvolupar les habilitats i la confiança necessàries per prendre millor les decisions financers.

És objectiu del document definir el concepte de benestar financer així com la relació que té amb el benestar general de les persones i la seva productivitat al lloc de treball.

D'altra banda, aquest document es fa ressò de les darreres enquestes publicades sobre educació financera i posa de manifest que la falta de coneixement financer és un fenomen estès no només a Espanya, sinó també en altres països europeus. Aquesta situació no només afecta l'economia personal, sinó que també té un efecte en l'economia global, ja que una població financerament analfabeta és més vulnerable davant les crisis econòmiques.

2. Benestar financer

Podem definir el benestar financer com l'estat en el que una persona compleix aquestes tres condicions:

- Té el control de les seves despeses.
- Té la capacitat de fer front a un imprevist.
- Està en camí d'assolir els seus objectius econòmics.

Per aconseguir tenir el control de les despeses cal elaborar un pressupost personal o familiar, en el que d'una banda hi haurà els ingressos, sol ser la part més fàcil, sobretot si parlem d'assalariats i pensionistes; i de l'altra les despeses, que es podran ordenar entre aquelles necessàries, sense les quals no podríem viure (la hipoteca o el lloguer, l'alimentació i els subministres en serien les principals), i les no necessàries aquelles, normalment, vinculades a l'oci. Aquestes darreres serien les primeres a retallar en cas de que les despeses superessin els ingressos. L'objectiu de fer el pressupost és, d'una banda, poder preveure quines despeses tindrà i així eliminar la incertesa que en genera estrès i de l'altra començar a estalviar per crear un fons d'emergència.

Aquest fons d'emergència té com a objectiu que puguem fer front a imprevistos, el segon punt que defineix el benestar financer. Aquest fons serveix per a dos tipus de situacions, una més quotidiana com, per exemple, haver de fer front al canvi d'un electrodomèstic, i la segona de més envergadura, com per exemple cobrir les despeses en cas de perdre la feina o haver de demanar una excedència per cuidar d'un familiar. És per aquest motiu que es recomana que aquest fons ens permeti cobrir entre tres i sis mesos les despeses necessàries que hem mencionat. Tenir la seguretat de poder fer front a les despeses futures i imprevistes és un bon antídote per l'estrès financer.

La tercera característica de les persones que gaudeixen de bona salut financera és la d'estar en camí d'assolir els seus objectius vitals i econòmics. De fet, darrera de cada objectiu vital i sol haver-ne un de financer. Per exemple, quan un jove es vol independitzar, aquest seria el seu objectiu vital, decidir si s'hipoteca o lloga un pis seria l'objectiu financer.

He mencionat dues vegades l'estrès financer com antònim del benestar financer, una bona definició d'aquest concepte és la de la doctora Martha Brown Menard "**L'estrès financer és l'avaluació subjectiva de la condició financera d'un mateix, incloent la capacitat percebuda per afrontar despeses, la satisfacció amb la seva**

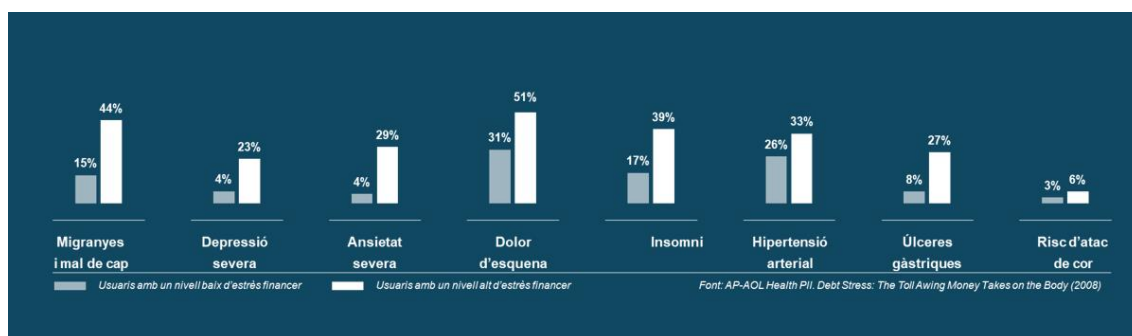
condició financera i el nivell d'estalvi i inversions així com la preocupació pels seus deutes"²

L'estrès financer, mala salut financera o manca de benestar financera té conseqüències en la salut mental i física. D'altra banda, les persones amb fragilitat financera, és a dir aquelles que davant d'un imprevist no tenen accés a recursos econòmics, ni tan sols a través d'un préstec, lògicament, són les més propenses a patir estrès financer.

3. L'impacte del benestar financer en la salut i en la productivitat

El mes de juny del 2022, la xarxa internacional d'educació financera de l'OCDE (INFE-OCDE), va publicar el "**Manual de polítiques sobre educació financera al lloc de treball**"³ per donar recomanacions de com les empreses haurien d'acostar l'educació financera als seus treballadors. Durant la presentació del manual es van posar exemples de la relació de l'estrès financer amb la salut física i mental dels treballadors i de com això acabava impactant en una menor productivitat per la falta de concentració i per l'absentisme laboral.

Un dels exemples mostrats va ser l'estudi de l'Agència de Consum Financer del Canadà (FCAC)⁴, on es comparaven diferents dolències físiques i mentals de persones amb i sense estrès financer. Les persones estressades tenien gairebé el triple de migranyes i mal de cap, sis vegades més ansietat severa, cinc cops més depressió severa, més del doble d'insomni, el triple d'úlceres i el doble d'infarts que les persones amb bona salut financera.

En aquest manual de l'INFE-OCDE, es menciona un estudi⁵ del 2021 en el que s'afirma que els empleats amb baixa alfabetització financera dediquen, de mitjana, 6

² Menar, Martha, Improving Employees' Financial Wellness: Why It Matters and What Employers Can Do About It (June 2017). SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3011461>

³ OECD (2022), "Policy handbook on financial education in the workplace", *OECD Business and Finance Policy Papers*, No. 7, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b211112e-en>.

⁴ AP-AOL Health PII. Debt Stress The Toll Awaiting Money Takes on the Body (2008) : http://fpssc.ca/docs/default-source/FPSC/news-publications/fpsc_financial-stress-survey.pdf

⁵ Hasler, Lusardi, Yakoboski (2021), The 2021 TIAA Institute-GFLEC Personal Finance Index: Financial well-being and financial literacy in the midst of a pandemic.

hores per setmana a resoldre problemes financers, comparat amb una hora setmanal entre aquells amb alta alfabetització financera.

Més recentment, un estudi de PwC ⁶ efectuat sobre més de 2.000 treballadors afirma que les persones que pateixen d'estrès financer es distreuen fins a 5 vegades més al lloc de treball causa de les seves finances que no pas els que tenen bona salut financera.

En resum els treballadors que pateixen estrès financer acostumen a ser menys productius, estar més distrets i tenen més absentisme laboral. L'educació financera ajuda a reduir l'estrès financer dels empleats i, per tant, augmentar la seva productivitat, satisfacció i sentit de pertinença cap a l'empresa.

4. Dades sobre l'educació financera a Espanya i Europa

Un cop establert el lligam entre l'educació financera i el benestar financer és moment de revisar les darreres dades disponibles en aquesta matèria. Ho farem mitjançant l'anàlisi de l'enquesta més gran sobre aquest tema que es fa a l'Estat: l'enquesta de competències financeres a famílies a càrrec del Banc d'Espanya; l'Eurobaròmetre del juliol del 2023, on per primera vegada va preguntar als ciutadans europeus sobre coneixements, habilitats i comportaments financers; i l'Informe PISA de competències financers, que des de 2012 analitza cada 3 anys els coneixements financers dels joves de 15 anys d'alguns països de l'OCDE, entre ells els espanyols.

4.1 Enquesta de competències financeres del Banc d'Espanya⁷

L'enquesta adapta al cas espanyol un qüestionari elaborat per representants dels governs i els bancs centrals d'uns trenta països pertanyents a la Xarxa Internacional d'Educació Financera (INFE), coordinada per l'OCDE. Referent a les preguntes sobre finances utilitzades permeten la comparació amb d'altres països donat que s'han utilitzat en diversos estudis internacionals a més del de l'OCDE i fan referència a tres conceptes: la inflació, l'interès compost i la diversificació.

L'enquesta es va realitzar per primer cop el 2016 i es va actualitzar el 2021, hi hagut una variació positiva, donat que el 2016 contestaven bé a les 3 preguntes un 51% dels enquestats i el 2021 un 53%, ara bé, cal tenir en compte que gran part de la variació s'explica per la millora en la resposta a la pregunta sobre la inflació. El 65% dels enquestats va demostrar un coneixement adequat d'aquest terme, una millora notable respecte al 58% registrat en l'enquesta de 2016. Aquest fet es pot explicar per l'augment de la inflació que han patit els ciutadans.

Pel que fa al coneixement sobre el tipus d'interès compost. Només el 41% dels enquestats va respondre correctament a les preguntes relacionades amb aquest tema, un descens de cinc punts percentuals respecte al 2016.

⁶ PwC's 2023 Employee Financial Wellness Survey, January 2023

⁷ Encuesta de competencias financieras (2021) Informe elaborado por Laura Hospido, Margarita Machelett, Myroslav Pidkuyko y Ernesto Villanueva

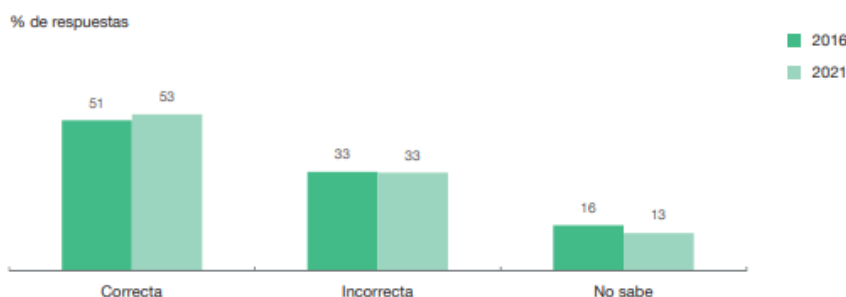
https://repositorio.bde.es/bitstream/123456789/34752/4/EncuestaCompetencias_2021.pdf

Referent a la diversificació del risc, un 52% dels enquestats va mostrar una comprensió adequada d'aquest concepte, un percentatge lleugerament superior al del 2016 (49%).

És important destacar que, tot i que el percentatge mitjà de respostes correctes a les preguntes és del 53%, només un 19% dels enquestats va respondre correctament a les 3 preguntes de l'enquesta.

Gráfico 2

Porcentaje promedio de respuestas a las tres preguntas sobre inflación, interés compuesto y diversificación del riesgo

FUENTE: Banco de España.

NOTA: Para mayor claridad en la exposición, en el gráfico no se incluye el porcentaje de «no contesta», que en 2021 fue del 0,8 % y en 2016 del 0,2 % en todas las preguntas. Sin embargo, esas observaciones no se excluyen de los cálculos, por lo que la suma de las categorías puede ser inferior a 100.

Pel que fa al gènere, els homes van obtenir un 58% de respostes correctes, mentre que les dones només un 48%. Aquesta bretxa de gènere s'ha mantingut constant des de 2016.

En relació amb l'edat, es va observar una corba en forma de U invertida. Els individus menors de 34 anys i majors de 65 van obtenir els pitjors resultats, mentre que els que tenen entre 45 i 64 anys van mostrar un millor coneixement financer.

El nivell educatiu també va tenir un impacte significatiu en els resultats de l'enquesta. Els individus amb estudis universitaris van obtenir un 64% de respostes correctes, mentre que aquells amb una educació inferior al batxillerat només van assolir un 43%. Cosa habitual en altres estudis i altres països.

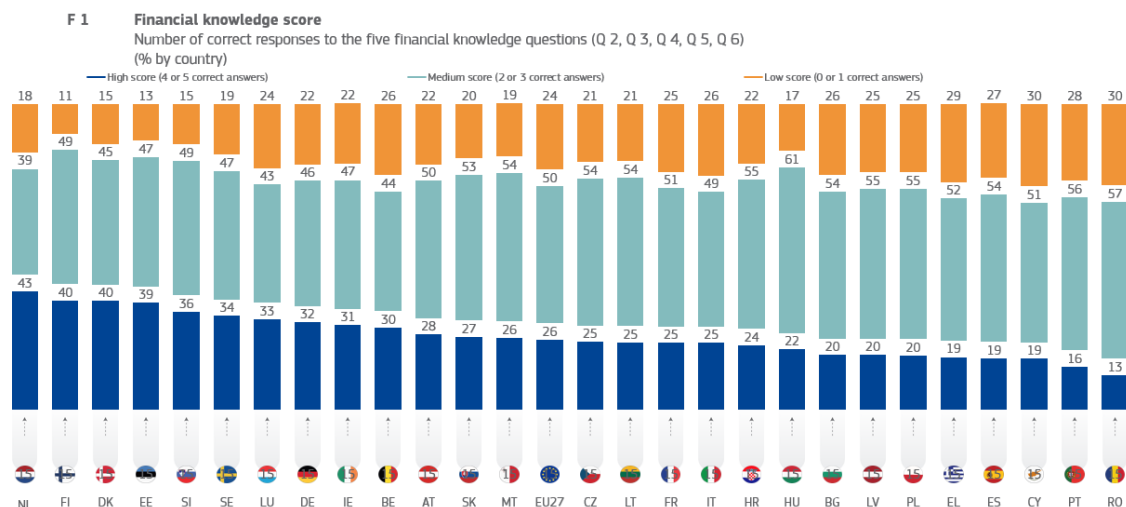
4.2 Dades de l'Eurobaròmetre

L'Eurobaròmetre és una enquesta que es realitza periòdicament als ciutadans de la Unió Europea sobre temàtiques d'interès general. És un dels instruments més rellevants per analitzar l'evolució de l'opinió pública. El juliol del 2023 va preguntar als ciutadans sobre coneixements i comportaments financers⁸.

Els resultats mostren que el 18% dels ciutadans de la UE tenen un alt nivell d'alfabetització financera, el 64% un nivell mitjà i el 18% restant un nivell baix. A més, hi ha gran diferència entre Estats. Destaquen en positiu Països Baixos, Suècia, Dinamarca i on al voltant del 40% dels ciutadans mostren un alt nivell d'alfabetització financera. A Espanya els ciutadans amb alt nivell són 19%, empatant amb Xipre i només per sobre de Portugal i Romania.

⁸ <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2953>

Els resultats també assenyalen la necessitat que l'educació financera es dirigeixi especialment a dones, joves, persones amb ingressos baixos i amb un nivell educatiu general més baix.

El mes de maig del 2024 el Consell Europeu⁹ analitzant aquests resultats va arribar a la conclusió que cal prendre urgentment mesures per promoure els coneixements financers de la societat, tot afirmant que l'alfabetització financera és important per millorar el benestar dels ciutadans. A més, va destacar la importància de coordinar iniciatives d'educació financera a nivell europeu i enfortir la col·laboració entre les institucions públiques i privades per impulsar la inclusió financera.

4.3 Informe PISA de competències financeres

El Programa per a la Avaluació Internacional d'Estudiants PISA (Programme for International Student Assessment) és un estudi d'avaluació internacional, promogut per l'OCDE, que intenta delimitar, descriure i explicar els coneixements dels joves de 15-16 anys. La trajectòria d'aquest estudi es remunta a l'any 2000. La darrera edició, la vuitena (PISA 2022), ha incorporat per quarta vegada l'avaluació de la competència financera. Espanya hi ha participat en les quatre ocasions.

L'informe espanyol de la competència financera de PISA 2022¹⁰ diu que la competència financera requereix de:

- 1. El coneixement i la comprensió dels elements fonamentals del món de les finances, incloent-hi els conceptes essencials i els propòsits i les principals característiques dels productes financers.**
- 2. Destreses, que inclouen processos cognitius genèrics com l'accés a la informació, la comparació i el contrast, l'extrapolació i l'avaluació, tots aplicats a un context financer.**
- 3. Actituds, enteses com a atributs no cognitius com ara la motivació per cercar informació i assessorament a l'hora d'involucrar-se en activitats financeres, la confiança necessària per adreçar-se a diferents tipus de proveïdors financers i prendre decisions financeres, la capacitat per**

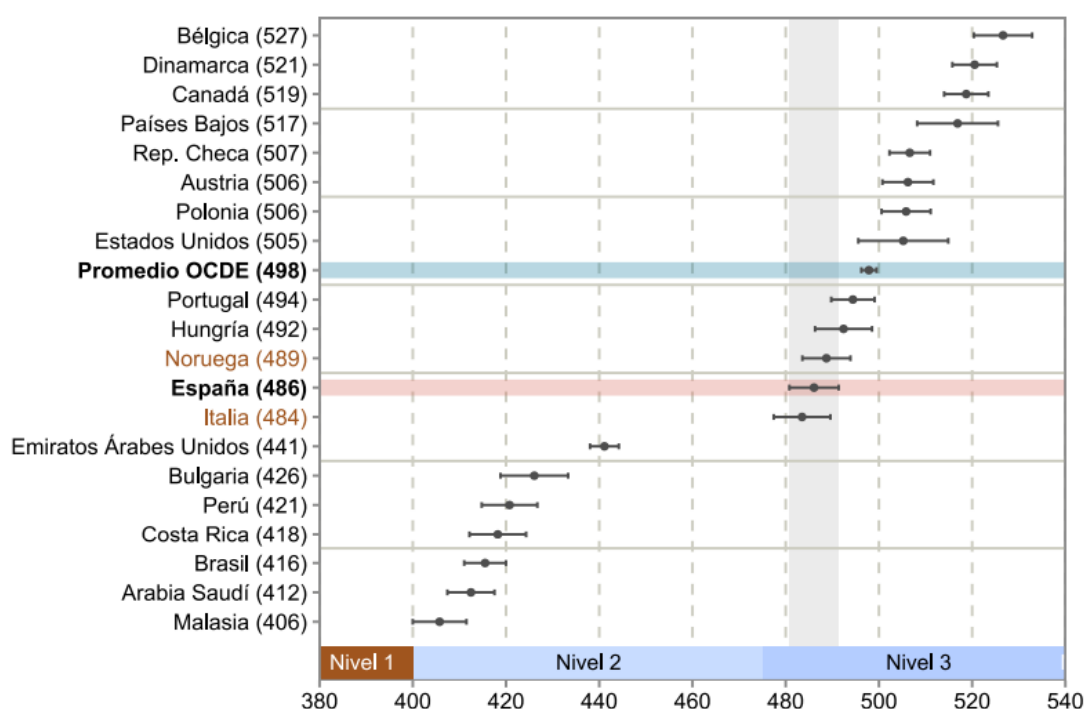
⁹ <https://www.consilium.europa.eu/es/press/press-releases/2024/05/14/capital-markets-union-council-approves-conclusions-on-financial-literacy/>

¹⁰ https://www.libreria.educacion.gob.es/libro/pisa-2022-competencia-financiera-informe-espanol_184455/

centrar-se en el llarg termini, i l'autocontrol i el maneig d'altres factors emocionals i psicològics que condicionen la presa de decisions financeres.

Els joves espanyols varen quedar per sota de la mitjana de l'OCDE, a més, empitjorant el resultat referent a l'obtingut el 2018.

Figura 2.1. Rendimiento en competencia financiera e intervalos de confianza al 95 % para los países participantes en el módulo de competencia financiera de PISA 2022

Cal tenir en compte que hi ha una alta correlació entre els resultats de les competències matemàtiques i les financeres, per tant el fet de que els joves espanyols obtinguin mal resultat en matemàtiques explica part de resultats obtinguts en competències financeres.

Segons l'informe, Espanya és un dels països on hi ha menys desigualtat en competència financera entre l'alumnat desfavorit i l'afavorit. Amb una diferència de 73 punts, aquesta és 14 punts menor que la mitjana de l'OCDE, i significativament inferior a països com els Estats Units (92), Bèlgica (104) o els Països Baixos (97).

En termes de gènere, no hi va haver una diferència estadísticament significativa entre nois i noies, a diferència de la mitjana de l'OCDE, on els nois tendeixen a obtenir millors resultats.

5. Conclusió

L'educació financera és una eina fonamental per millorar la presa de decisions financeres dels ciutadans i en conseqüència per a millorar el seu benestar financer. Com hem vist, a partir de les dades analitzades de l'enquesta del Banc d'Espanya, l'Eurobaròmetre i l'informe PISA de competències financeres, els coneixements i habilitats financers són millorables en amplis segments de la població, especialment entre les dones, els joves i les persones amb nivells educatius més baixos. Aquesta

manca de coneixements dificulta la capacitat de prendre decisions financeres informades, fet que comporta no només conseqüències individuals, sinó també riscos per a l'estabilitat econòmica general.

Tot i que hi ha hagut avenços, com la introducció de programes d'educació financera públic-privats dirigits a diferents àmbits de la societat o el desenvolupament del Pla d'Educació Financera que promouen els reguladors espanyols, és evident que encara hi ha camí per fer. Per això, és fonamental seguir desenvolupant polítiques públiques, així com programes educatius i de sensibilització, que permetin ampliar el coneixement financer a tots els grups demogràfics.

L'alfabetització financera no només ha de ser una prioritat en l'àmbit educatiu, sinó també una responsabilitat compartida per les institucions públiques, el sector privat i la societat en general. Només mitjançant una estratègia col·lectiva i coordinada es podrà garantir una població més ben preparada per a prendre decisions financeres informades, contribuint així a una societat menys desigual i més resilient i a la vegada uns treballadors amb menys estrès financer i més productius al seu lloc de treball.

Sobre l'autor: Jordi Martínez Llorente. Director d'educació financera de l'Institut d'Estudis Financers, més de 25 anys d'experiència al sector financer, assessor financer certificat EFA-ESG per EFPA Espanya, soci fundador d'inbestMe.